

Ana Šeparović

Ikone i ikonologija u Rijeci

Deveti međunarodni znanstveni skup ikonografskih studija, Rijeka, 2. – 4. lipnja 2015.

Na Filozofskom fakultetu trsatskoga kampusa početkom lipnja održan je trodnevni Deveti međunarodni znanstveni skup ikonografskih studija pod nazivom *Icons and Iconology*. Riječ je zapravo o prvom dijelu transkontinentalnoga skupa, kojega je drugi dio održan sredinom lipnja u Clintonu (Massachusetts, SAD). U pozivu je istaknuto kako ikone, ikonografija i ikonologija predstavljaju neke od najznačajnijih tema i područja istraživanja unutar povijesti umjetnosti, koja podrazumijevaju isprepletanje mnogostrukih značenja i tumačenja i kao takva traže dijalog između teologije, povijesti umjetnosti, filozofije i kulturalnih teorija. Stoga ne čudi iznimna razina interdisciplinarnosti, kao i izuzetna metodološka raznovrsnost koja je dominirala u prezentacijama 29 izlagača iz jedanaest zemalja na četiri kontinenta. Iako je program skupa nastojao pratiti kronološki logičan slijed od kasne antike do suvremenoga razdoblja, široki spektar predstavljenih tema i metodologija ovoga skupa predstaviti ćemo kroz nekoliko glavnih tematskih cjelina.

Najveći broj izlagača kontekstualnim je pristupom tragao za povezanošću tematike odnosno stilistike umjetničkih djela s političkom i socijalnom situacijom. U temi zagrljaja apostola Petra i Pavla te u ilustraciji parabole o trsu i lozi (*Christ the Vine*) Maria Vassilaki (Tesalijsko sveučilište, Grčka) prepoznala je prounionističke

stavove kretsckoga slikara Angelosa u doba crkvenoga koncila u Ferrari i Firenci (1438. – 1439.), dok Karen von Veh (Johannesburško sveučilište) na primjerima prikaza Bogorodice i Krista u djelima suvremenih južnoafričkih umjetnika prepoznaje pojavu suvremenoga “ikonoklazma”, koji s ciljem izazivanja temeljnih društvenih promjena destruirati ne samo božanske figure i religiju općenito, već i “svetost” kreativne potrebe umjetnika te tradicije i kulture u cjelini. Simboliku Salomonova čvora, osobito njegovu magijsku komponentu unutar srednjovjekovne percepcije, na primjeru podnoga mozaika u Herakleia Lynkestis predstavile su Jelena Erdeljan i Branka Vranešević (Sveučilište u Beogradu), a Elena Kashina (Sveučilište u Yorku) analizirala je promjene u ikonografiji ruskih pučkih ikona tijekom 18. i 19. stoljeća uslijed diskonuiteta u likovnom obrazovanju majstora, nestanka carskih narudžbi i prodora zapadno-europskih utjecaja.

Fenomen prodiranja naturalističkih elemenata u kodificirani likovni jezik slikarstva ikona u Grčkoj tijekom 15. i 16. stoljeća Olga Gratsiou (Kretsko sveučilište i Institut mediteranskih studija) je sagledala kao odraz raznih kulturno-političkih čimbenika, poput diplomatskih veza sa zapadnom Europom, kao i potražnje za ikonama od strane multikulturalne klijentele širom Mediterana. Primjere zapadnih utjecaja, poput narativnoga pristupa, bogatoga kolorita, punih oblika,

←
S Devetog međunarodnog znanstvenog skupa ikonografskih studija u Rijeci

odjeće po zapadnoj modi i gotičkih izraza lica u makedonskoj ikonografiji u razdoblju između 11. i 14. stoljeća prikazala je Snežana Filipova (Sveučilište Ćirila i Metoda u Skoplju), a Elena Draghici-Vasilescu (Oxfordsko sveučilište) usredotočila se na povratak “bizantskome” stilu u rumunjskom slikarstvu ikona na prijelazu 19. u 20. stoljeće, kao i tijekom 1930-ih u Grčkoj te kod ruskih emigrantskih slikara u Pragu i Parizu. Branka Gugolj i Danijela Tešić-Radovanović (Sveučilište u Kosovskoj Mitrovici) u svome su izlaganju raspravljale o razlozima kontroverzi oko postavljanja mozaika slikara Mladena Srbinovića u samostanu Žiča 1993. godine.

Kao posebnu cjelinu unutar kontekstualnih pristupa vrijedi izdvojiti izlaganja o ulozi likovnog jezika, stilistike i tematike ikona u modernističkim likovnim stremljenjima. Dok je Ana Šeparović (Leksikografski zavod Miroslav Krleža u Zagrebu) prepoznala fenomen otvorenoga pozivanja i referenci na slikarstvo ikona u odabranim djelima hrvatskih slikara na početku 20. stoljeća, smještajući ga unutar europskog trenda raznih primitivizama u modernoj

umjetnosti i unutar konteksta približavanja ostalim slavenskim narodima u razdoblju stvaranja nove jugoslavenske države, Charlotte Gill (Sveučilište u Durhamu) uočila je utjecaj misticizma i likovnog jezika ikona na oblikovanje nove radikalne avangardne estetike u djelima ruskih umjetnika Larionova, Gončarove i Maljeviča.

Drugu veliku zaokruženu cjelinu čine izlaganja fokusirana na percepciju i upotrebu ikona u određenome vremenu te njihovu društvenu ulogu, koja je najčešće bila temeljena na njihovoj čudotvornom-magijskoj komponenti. Tako je Zoraida Demori Staničić (Hrvatski restauratorski zavod u Zagrebu) prikazala čudotvorne dalmatinske ikone kao nositelje snažnih i popularnih svetih kultova, s posebnim osvrtom na njihovu ulogu unutar religioznosti zajednice (procesije i dr.), a Liv Deborah Walberg (Pennsylvanijsko sveučilište u Bloomsburgu) na primjeru ikone *Madonna della Pace* u crkvi Santi Giovanni e Paolo, kao nositeljice popularnoga kulta pomoći pri obiteljskim problemima, analizirala je ulogu čudotvorne ikone u građanskoj,

←
S Devetog
međunaro-
dnog
znanstvenog
skupa ikono-
grafskih
studija u
Rijeci

vjerskoj i duhovnoj samoidentifikaciji Venecijanaca. Arhivskim istraživanjem oporuka kotorskih građana iz 14. i 15. stoljeća Valentina Živković (Balkanološki institut SANU u Beogradu) doprinijela je razumijevanju uloge ikona u pripremama za smrt. Giuseppe Capriotti (Sveučilište u Macerati) prikazao je razvoj i ulogu kulta ikone u katedrali u Fermu, od sprječavanja širenja heretičkoga kulta u 15. stoljeću do učvršćivanja novoga kulta Sv. Jakova Markijskog u 18. stoljeću, a Laura Stagno (Sveučilište u Genovi) na primjeru triju ikona iz Genove osvrnula se na karakteristične varijante oltarske ugradnje ikona i njihove recepcije u baroknome razdoblju.

Veći je broj izlagača prezentirao svoja ikonografska razmatranja s posebnim naglaskom na čitanju novih značenja određenih motiva. Smještajući u ranobizanski kontekst ikonu Bogorodice iz crkve Santa Maria in Trastevere u Rimu, datiranu u 6–8. stoljeće, Maria Lidova (British Museum/Oxfordsko sveučilište) na temelju ikonografskih specifičnosti

predstavlja kao sliku Carice, Djevice i Crkve. Lasse Hodne (Norveško sveučilište znanosti i tehnologije, Trondheim) na primjeru ikonografskog motiva Navještenja razmatra kako usmjerenje božanskih zraka u umjetnosti 15. stoljeća odražava različita tumačenja Marijina djevičanstva (*Conceptio per aurem* nasuprot *Ut vitrum*).

Značajnu podskupinu ove “ikonografske” sekcije činile su ikone moći, odnosno razmatranja o načinima korištenja ikonografije u svrhu davanja legitimiteta odnosno učvršćenja vlasti. Maria Cristina Carile (Bolonjsko sveučilište) prezentirajući carsku ikonografiju tijekom kasne antike i razdoblja Bizanta zamijetila je kako su znakovi carske moći, najčešće usko vezani s religioznom značenjem, preobražavali ljudsku figuru u ikoničku sliku vlasti i moći. Da je ikonografiju papinske moći moguće artikulirati i unutar arhitekture pokazao je Gaetano Curzi (Sveučilište Chieti-Pescara) na primjeru dviju reprezentativnih ceremonijalnih soba pape Lava III (795.–816.) u Lateranskoj palači u Rimu. Zvonko Maković (Sveučilište

u Zagrebu) analizirao je pak uspostavljanje Lenjinova lika kao ikone novoga božanstva u državama socijalističkoga bloka nakon Drugoga svjetskoga rata, ali i dekonstrukciju njegova lika nakon pada željezne zavjese, kroz uništavanje starih, ali i stvaranje novih likovnih djela.

Nekoliko je izlagača razmatralo odnos riječi i slike unutar interdisciplinarnoga područja u okvirima filozofije, teologije i teorije umjetnosti: Davor Džalto (Američko sveučilište u Rimu) istaknuo je kako se rascjep između riječi i slike, kao jedno od glavnih obilježja zapadne kulture, može razriješiti upravo unutar postavki pravoslavne ikonologije odnosno ikonografije, Claudia Cieri Via (Sveučilište La Sapienza u Rimu) u svjetlu novih teorijskih pristupa na primjeru *Navještenja* Antonella da Messina pokušala je odgovoriti na pitanje kako u umjetnosti figurativno izraziti ono što nije figuralno, a Yvonne zu Dohna (Papinsko sveučilište Gregoriana u Rimu) analizirala je povezanost kontemplacije i osjetilnoga iskustva odnosno nove vizualnosti u *Duhovnim vježbama* Sv. Ignacija Lojolskog s idejama postmodernističkoga filozofa Jean-Luca Mariona.

Ideju o ikoni kao prostornoj viziji koja posreduje između zemaljskoga i nebeskoga kraljevstva predstavio je Alexei Lidov (Moskovsko državno sveučilište Lomonosov), dovodeći ju u vezu s Platonovim konceptom *khôre*, a odraze te filozofsko-teološke premise pronalazi na brojnim primjerima, od crkve Hora u Istanbulu sve do filmova Andreja Tarkovskog; Sotiria Kordi (Sveučilište u

Leedsu) pokazala je pak važnost likovne ritmizacije u formiranju promatračevog iskustva božanske prisutnosti unutar grobne kapele u samostanu Hora u Istanbulu.

Ilustrirane tekstove interpretirali su Ding Ning (Pekinško sveučilište) donoseći novo čitanje djela *Povratak na selo* s ilustracijama Li Gonglin (1049.–1106.) na stihove Su Zhe (1039.–1112.), koje vidi kao prikaz idealnoga života po taoizmu, i Donald Ostrowski (Harvardsko sveučilište), koji je dokazivao utjecaj ikonografije i likovnoga jezika ikona na jednu ilustriranu kroniku Ivana IV. Groznog iz 16. stoljeća. Dvodnevni intenzivni program predavanja, unutar kojega je predstavljen 8. broj časopisa *IKON* u kojem su objavljeni radovi na temu kršćanske ikonografije u modernoj i suvremenoj umjetnosti s prošlogodišnjega kongresa, zaokružen je ugodnim druženjem sudionika uz večeru. Treći dan obilježen je poludnevnim razgledavanjem Rijeke u vodstvu Marine Vicelja-Matijašić, *spiritus movensa* ovih vrijednih godišnjih okupljanja, koje je uključilo posjet pravoslavnoj crkvi i zbirci nedavno restauriranih ikona, o čemu je studentica Sveučilišta u Udinama Odri Stanković održala izlaganje, te trsatskome samostanu i gradini. Time je ujedno i zaključeno ovo trodnevno druženje obilježeno ne samo vrijednim novim saznanjima i pristupima, plodnim i nadahnutim diskusijama te širenjem međunarodne mreže povijesnoumjetničke suradnje, već i ne manje važnom opuštenom i srdačnom atmosferom. ×